

Бароківі мотиви у філософії Інокентія Гізеля

Про бароко написано багато. Широким є поле використання цього терміна: мистецтво, література, теологія, філософія, архітектура, педагогіка, інші сфери знання і діяльності. Щодо функціональної ознаки, то це стиль як сукупність принципів, прийомів, способів та форм світосприйняття і світоконструювання. Часто вживаним є словосполучення «епоха (період) бароко». Почавши своє становлення у кінці XVI ст., цей стиль з різною мірою насиченості заявляє про себе в різних європейських країнах впродовж одного-двох наступних століть.

Однією із сфер духовного життя України, яку бароко об'єктивно, в силу своєї функціональної специфіки не могло обійти стороною, є філософія. Професійна філософія цього періоду в Україні пов'язана з Києво-Могилянською академією. Непересічною, самобутньою фігурою у професорській когорті цього навчального закладу, в творчості якої рельєфно знайшли свій прояв бароківі мотиви, був Інокентій Гізель (бл. 1600–1683).

Слід у філософії І. Гізеля залишив передусім завдяки своїм основним роботам – «Твір про всю філософію» (іноді її називають по іншому – «Праця із загальної філософії») та «Мир з Богом чоловіку». Зрозуміло, що зважаючи на час, його філософія не могла не мати релігійного спрямування. Стильові ознаки бароко властиві всій релігійно-філософській рефлексії І. Гізеля, але особливо вони відчущуються у його вченні про людину, яке у вітчизняній філософії на відміну від гізелівської натурфілософської концепції досліджене менше. Перше, що кидається у вічі, – це екзистенційне і гуманістичне спрямування даного вчення.

І. Гізель, як освічена і талановита особистість, не байдужа до всього, що відбувалось у світському і релігійному житті України, розуміючи складність і суперечливість сучасної йому дійсності, відчуженість останньої від людини, на рівні філософських узагальнень особливо увагу звертає на роль самопізнання, що, до речі, відповідає бароковим засадам світовідчуття і трактування людських можливостей щодо впливу на довкілля. Роздуми філософа над

таємницями психіки привели до виділення ним п'яти потенцій людської душі, в тому числі чуттєвої і розумної. Знання про навколишній світ, навіть самі досконалі, на переконання мислителя, мають меншу цінність, ніж знання індивіда про самого себе. Самопізнання безмежне. Воно, з одного боку, є необхідною умовою пізнання світу, розкриття єдності мікро - і макрокосмосу, а з другого – шляхом наближення людини до Бога, віднайдення Бога у людській душі. «... Бог є найвищою з усіх сутностей і останньою метою»¹ – цю ідею у різних варіаціях І. Гізель послідовно проводить через всі свої праці.

Вузловими моментами релігійно-філософського вчення І. Гізеля виступають Бог, світ і людина. Співвідношення цих утворень у онтологічній, гносеологічній та моральній площинах складає змістовне поле пошуків теоретика. Більша частина його вчення присвячена натурфілософській. Зрозуміло, що стержнем всієї натурфілософської конструкції виступає Бог. Уникаючи антропоморфних визначень, мислитель характеризує цей феномен за допомогою термінів: «джерело», «корінь», «вільна причина», «безмежна досконалість» та ін. Розмірковуючи про Бога, його суть і роль у виникненні та функціонуванні світу і людини, І. Гізель розвиває думку у двох напрямках: що таке Бог, як він існує?; втілення Бога у його творіннях. Щодо першого, то професор не оригінальний: Бог – це нематеріальна субстанція («безначальне начало»). Слідуючи І. Златоусту, І. Гізель звертається до проблеми взаємозв'язку буття і небуття². У нього Бог виступає тією невидимою і могутньою силою, яка забезпечує перехід буття у небуття і навпаки. Розмірковуючи про присутність Бога у своїх творіннях, І. Гізель намагається подолати ту прірву між земним і небесним, яка активно пропагувалась і насаджувалась у свідомості людей середньовічною філософією.

¹ Гізель І. Праця із загальної філософії: Метафізичний трактат // Хроніка: Український культурологічний альманах. Випуск 37-38. Частина I: Україна: філософський спадок століть. – К., 2000. – С. 290.

² Див.: Ничик В.М. Из истории отечественной философии конца XVII – начала XVIII в. – К.: Наукова думка, 1978. – С. 32-33.

Реальне, земне, чуттєве, природне у нього не виступає другорядним, суто гріховним. Це сфера, якою можна і потрібно насолоджуватись. Міру насолоди визначає саме людина.

Такий підхід до земного – ще один прояв барокового стилю у творчості І. Гізеля. Ні на йоту не принижуючи статус Бога, постійно підкреслюючи його велич, теоретик послідовно проводить ідею про безмежну любов Бога до людини. У своїх творіннях – природі і людині – Бог проявляє себе як «людинолюбна пучина», «людинолюбне милосердя». Божі творіння і сам Бог – це нерозривна єдність.

Активний період життя І. Гізеля припадає на час, коли бароко виразно заявляє про себе у всіх сферах українського суспільства. Динамізм і експресія, внутрішня самозаглибленість індивіда і відчуття тривоги, мізерність особистого і велич докільля, трагізм власної долі і сила зовнішніх обставин, меншовартість простої людини і зверхність можновладця – далеко не повний перелік характеристик бароко. Його світоглядним ядром є суперечність між людиною і світом. Цю суперечність І. Гізель гарно усвідомлює і засобами релігійно-філософських конструкцій намагається і пояснити, і подолати. По-іншому означену суперечність можна сформулювати так: світ відчужений від людини, а людина відчужена від світу. Бароко не лише констатує цю взаємну відчуженість, а й надмірно її підкреслює, акцентує увагу на різноаспектну залежність індивіда від докільля. Важливу роль у цьому відіграють широко вживані у бароко метафора, елементи містики, ірраціональності, фантастики, гіперболічності, контрастності, релігійні сюжети чудес і страждань. У змістовному полі бароко релігія займає чільне місце. Спеціально варто підкреслити, що у жодному із наступних європейських стилів релігія і мистецтво не будуть так тісно взаємопов'язані, як у бароко. Фоном для зображення швидкоплинності, мінливості, недосконалості, крихкості людського життя у бароко виступає велич, монументальність, вичурність споруд, парків, майданів, скульптурних композицій, діянь релігійних і світських персонажів. Центром притягіння барокової культури у самому

широкому розумінні слова стає героїчна особистість як носій високої моралі, сили, відважності, патріотизму.

I. Гізель має власне пояснення суперечливого характеру буття людини у світі. Суперечність ця, на його думку, значною мірою пов'язана з людською природою, конкретніше – з існуванням у кожного індивіда двох видів цінностей – простих, породжених біологічним тілом («земний хліб») і вищих – тих, що обслуговують його духовну складову. Останні «повелеваються ... або заповіддю Божою, або преданням церковним». Таке трактування максимально повно відповідає світоглядним установкам бароко. Оскільки вище і нижче («земне» і «небесне») існує у кожній людині, то саме вона має вирішувати, яким цінностям у той чи інший момент свого життя віддавати перевагу. У цьому процесі важливу роль відіграє самообмеження і самоконтроль. Насолодження земними благами – це водночас позбавлення себе «сладостей небесних». Не обмежуючи людину у задоволенні матеріальних потреб, бароко в цілому, I. Гізель у тому числі, пропагують культ аскетичної духовності. При цьому не можна обійти увагою той факт, що розкіш, краса, велич матеріального світу в бароко розглядаються як своєрідна еманация, відблиск краси раю у потойбічному світі. В такий спосіб бароко загострює акцент: тимчасова радість на землі – ніщо порівняно з радістю, яка чекає людину на небесах. Звичайно, лише за умови її високої моральності, порядності, відданості Богу у ділах земних.